

Asia: VN/13190/2020

Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä: pakkokeinolain muutostarpeet

Lausunnonantajan lausunto

1. Lausuntonne yleisesti mietinnöstä

Uutismedian liitto keskittyy vastauksissa mietinnön kohtiin, jotka liittyvät sananvapauden ja lähdesuojan kannalta keskeisiin huomioihin.

Sananvapaudesta ja lähdesuojasta

Uutismedian liitto kiinnittää huomiota siihen, että mietintö käsittelee sananvapautta niukalti. Lähdesuojaa käsitellään välillisesti muutaman pykäläviittauksen kautta. Kuitenkin sananvapaudessa ja lähdesuojassa on kysymys vapaan demokraattisen yhteiskunnan toiminnan kannalta keskeisistä tekijöistä.

Sananvapaus on turvattu perustuslaissa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksessa. Sananvapaus merkitsee oikeutta ilmaista mielipiteitä ja oikeutta vastaanottaa sekä jakaa mielipiteitä ilman ennakkosensuuria. Yhteiskunnalliset asiat ovat sananvapauden ydinalueella. Mitä merkittävämmästä ilmaisusta on yhteiskunnallisesti kysymys, sitä vahvempi oikeus on sananvapaus.

Lähdesuojasta säädetään laissa sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (460/2003) ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvussa. Avoin, vapaa demokraattinen yhteiskunta hyväksyy lähdesuojan. Lähdesuoja on riippumattoman journalismin keskeinen suojamuoto – ja mahdollistaja.

Ilman tehokasta lähdesuojaa avoin julkinen keskustelu ja valtaapitävien toiminnan valaisu vaarantuvat yhteiskunnassa. Ilman lähdesuojaa toimitusten tiedonhankinta heikkenee ja tiedonsaanti tyrehtyy.

Lähteillä on monia syitä pysyä anonyymeinä (työpaikka, toimintavapauden säilyttäminen, läheisten suojaaminen esimerkiksi vihapuheelta ja jopa oma

sekä läheisten terveys ja henki). Lähteillä on oikeus edellyttää tietoa vastaan anonymiteettiä ja suojaa.

Lähdesuojan murtaminen merkitsee poikkeusta lähdesuojasta. Lähdesuoja voidaan murtaa vain oikeudenkäynnissä, jossa syyttäjä vaatii rangaistusta syytetyille. Tuomioistuimien voi oikeudenkäynnissä velvoittaa esimerkiksi toimittajan vastaamaan kysymykseen lähteestään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:n kuvatuissa tilanteissa.

Mietinnön jatkovalmistelun kannalta on olennaista varmistaa se, että lähdesuojaa ei murrettaisi myöskään vahingossa tai kiertämällä säännöksiä.

Korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö vahvistaa lähdesuojaa

Ratkaisussa KKO: 2019:112 muistutetaan siitä, että toimittajan oikeus olla ilmaisematta tietolähdettään kuuluu perustuslain 12 §:n, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan sekä YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 19 artiklan suojaaman sananvapauden piiriin.

Ratkaisu viittaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) päätöksiin. EIT:n oikeuskäytännössä on vakiintuneesti painotettu tiedotusvälineiden asemaa demokraattisessa yhteiskunnassa. Erityisen tärkeää tiedotusvälineiden mahdollistama sananvapaus on silloin, kun viranomaisten toiminta ei ole luonteeltaan julkista. Silloin tiedotusvälineiden rooli valtiollaan kriittikkona ja valvojana on tämän vuoksi korostunut. Lähdesuoja kuuluu tiedotusvälineiden vapauden perusedellytyksiin.

Tietolähde on EIT:n mukaan ymmärrettävä laajasti. Sillä tarkoitetaan ketä tahansa, jolta toimittaja on saanut tietoa. Lähteen yksilöivällä tiedolla tarkoitetaan puolestaan kaikkea sellaista tietoa, joka voi johtaa lähteen tunnistamiseen, mukaan lukien ne olosuhteet, joissa toimittaja sai tiedot lähteeltä, sekä lähteeltä saadun tiedon julkaisematon sisältö.

KKO korostaa, että sananvapautta ja siitä johdettavaa lähdesuojaa voidaan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaleen mukaan rajoittaa vain silloin, kun tällaisista rajoituksista on säädetty laissa ja rajoittaminen on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa toisten oikeuksien suojaamiseksi, kuten vakavina pidettävien rikosten selvittämiseksi tai luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi.

EIT on edellyttänyt, että sananvapauden kohdistuvia rajoituksia tulkitaan suppeasti ja että niille on yleisen edun kannalta pakottava syy.

Myös KKO:n muissa ratkaisuissa on todettu, että lähdesuoja on usein välttämätön edellytys sille, että tietyistä aiheista on ylipäättään mahdollista käydä julkista keskustelua (KKO 2019:67 ja KKO 2010:88). Lisäksi on katsottu, että lähdesuojaan perustuvaa todistajan vaitiolo-oikeutta ei voi kiertää hyödyntämällä esimerkiksi todistajan vaitiolo-oikeutensa osoittamiseksi oikeudelle esittämiä asiakirjoja (KKO 2009:88).

Ratkaisussa 2019:112 KKO toteaa, että pakkokeinolain 7 luvun 3 §:n 1 momentin sanamuodon perusteella takavarikoimiskielto koskee jo tilannetta, jossa kohde sisältää tietoa toimittajan tietolähteestä, vaikka lähde ei siitä yksiselitteisesti paljastuisikaan. KKO katsoo, että säännöksessä asetetut edellytykset täyttyvät, kun tieto voi johtaa lähteen paljastumiseen.

EIT:n oikeuskäytännön perusteella lähdesuojan alaisuuteen kuuluu kaikki sellainen tieto, joka voi johtaa lähteen tunnistamiseen. Ratkaisussa 2019:112 KKO katsoo, että tiedot voivat johtaa lähteen tunnistamiseen, etenkin jos ne ovat esitutkinta-aineistoa laajemmalti tuntevan henkilön tutkittavina.

Myös KKO:n ratkaisu 2021:19 vahvistaa samat periaatteelliset kannat lähdesuojan osalta.

Uutismedian liiton näkemyksen mukaan mietinnön jatkovalmistelussa tulisi kiinnittää erityistä huomiota korkeimman oikeuden linjausten ja lähdesuojan toteutumiseen käytännössä pakkokeinolain 8 luvun tarkoittamissa tilanteissa. Tämä merkitsee sitä, että laite-etsintä esimerkiksi toimittajan älypuhelimien tai tietokoneeseen ei tulisi olla mahdollinen, jos älypuhelimessa tai tietokoneessa taikka muussa tallennusalustassa oleva tieto voi johtaa lähteen paljastumiseen.

2. Lausuntonne pakkokeinolain 2 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

-

3. Lausuntonne pakkokeinolain 3 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

-

4. Lausuntonne pakkokeinolain 4 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

-

5. Lausuntonne pakkokeinolain 5 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

-

6. Lausuntonne pakkokeinolain 6 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

-

7. Lausuntonne pakkokeinolain 7 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

-

8. Lausuntonne pakkokeinolain 8 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

Yleistä

Mietinnössä ehdotetaan, että 8 lukuun lisättäisiin uusi 29 a §, jonka mukaan laite-etsintä voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi tietyissä, pykälässä tarkemmin määritellyissä tilanteissa. Pykälän 1 momentin mukaan tuomioistuimen olisi esimerkiksi laitteen haltijan vaatimuksesta todettava, ovatko laite-etsinnän toimittamisen edellytykset olleet olemassa tai onko etsinnässä menetelty luvun 22 §:n edellyttämällä tavalla ja noudatettu soveltuvin osin 5 ja 6 § :n säännöksiä, jos laite-etsintä on toimitettu kotietsinnän tai 18 §:n 4 momentissa tarkoitetun paikanetsinnän yhteydessä taikka on syytä olettaa, että laite-etsinnän kohteeksi on joutunut 1 §:n 3 momentissa tarkoitettua tietoa.

Jatkovalmistelussa tulisi varmistaa lähdesuojan turvaaminen

Uuteen 29 a §:ään ehdotetaan mietinnössä sisällytettäväksi myös itsenäisenä toimitettu laite-etsintä niissä tilanteissa, joissa on syytä olettaa, että laite-etsinnän kohteeksi on joutunut 1 §:n 3 momentissa tarkoitettua tietoa. Kysymys olisi muun muassa tiedosta, josta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:n mukaan on oikeus kieltäytyä todistamasta ja johon ei pakkokeinolain 7 luvun 3 §:n nojalla saa kohdistaa takavarikkoa tai asiakirjan jäljentämistä.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 § turvaa toimituksellisen lähdesuojan toteutumista Suomessa. Lainkohdan mukaan sananvapauslaissa tarkoitettu yleisön saataville toimitetun viestin laatija taikka julkaisija tai ohjelmatoiminnan harjoittaja saa kieltäytyä todistamasta siitä, kuka on antanut viestin perusteena olevat tiedot tai laatinut yleisön saataville toimitetun viestin.

Uutismedian liiton näkemyksen mukaan uusi 29 a § on riittämätön täydennys pakkokeinolakiin turvaamaan lähdesuojan toteutumista. Jälkikäteinen tuomioistuimen tutkinta ei käytännössä estä lähdesuojaa paljastumasta. Uutismedian liiton näkemyksen mukaan lähdesuojan toteutumisen turvaamiseksi tulisi laite-etsinnästä aina päättää etukäteen tuomioistuimen toimesta.

Pakkokeinolain 8 luvun 29 §:n mukaan, jos kysymys on esimerkiksi toimituksellista lähdettä koskevasta tiedosta, noudatetaan laite-etsinnässä päättämisessä soveltuvin osin erityistä kotietsintää koskevia 15 §:n 1 ja 2 momenttia ja 17 §:ää. Pykälissä säädetään muun muassa

etsintävaltuutetun määräämisestä joko tuomioistuimen tai pidättämiseen oikeutetun virkamiehen toimesta.

Vaarana on käytännössä se, että esitutkintaviranomainen takavarikoi laitteen, esimerkiksi toimittajan älypuhelimien, ja kohdistaa laitteeseen laite-etsinnän. Kun esimerkiksi toimittajan älypuhelin on takavarikoitu toimittajalta, ei toimittaja myöskään pysty käyttämään laitetta, eikä esimerkiksi laitteeseen tallennettuja lähde- tai muita toimitukselliseen työhön liittyviä tietoja.

Pakkokeinolain 8 luvun 7 §:n mukaan erityistä kotietsintää varten on määrättävä etsintävaltuutettu huolehtimaan siitä, että takavarikko tai asiakirjan jäljentäminen ei kohdistu 1 §:n 3 momentissa tarkoitettuun tietoon. Myös etsintävaltuutetun käyttäminen voi johtaa lähteen paljastumiseen ja lähdesuojan menettämiseen. Etsintävaltuutetun salassapitovelvoite on käytännössä riittämätön suojaustoimenpide.

Jos tuomioistuinkäsittely ja esitutkintaviranomaisen toiminnan arviointi tapahtuu vasta laite-etsinnän jälkeen laitteen haltijan vaatimuksesta, on lähdesuoja käytännössä jo menetetty. Mietintää tulisi ministeriön jatkovalmistelussa muuttaa, jotta voidaan varmistua lähdesuojan asianmukaisesta turvaamisesta.

Lähdesuojan vaarantuminen älypuhelimeen ja tietokoneeseen kohdistuvassa laite-etsinnässä

Pakkokeinolain laite-etsinnän määritelmän laite-etsinnällä tarkoitetaan tietokoneessa, telepäätelaitteessa tai muussa vastaavassa teknisessä laitteessa tai tietojärjestelmässä etsinnän toimittamishetkellä olevaan tietosisältöön kohdistettavaa etsintää.

Jos laite-etsintä suoritetaan esimerkiksi älypuhelimeen, ja älypuhelimeen ja sen tiedostoihin tai ohjelmiin tallennettuun tietoon päästään käsiksi, paljastuu lähdesuojan alainen tieto, mikäli sellaista tietoa älypuhelimessa on. Jos lähdesuoja paljastuu laite-etsinnässä, on lähdesuoja silloin jo menetetty. Mietinnössä ehdotettu 29 a § ei jälkikäteenä menettely turvaa lähdesuojan toteutumista riittäväällä tavalla.

Teknologian kehitys on synnyttänyt tiedotusvälineissä huolen erityisesti älypuhelimien laite-etsintään liittyen. Älypuhelimet ovat nykyisin toimittajien jokapäiväinen, tavanomainen ja tehokas työkalu. Älypuhelimet voivat sisältää valtavasti erilaista tietoa, myös erilaista kriittistä toimituksellista tietoa, kuten lähdesuojan alaista tietoa.

Älypuhelimessa voi olla pääsy toimitukselliseen järjestelmään, toimittajan erilaisiin viestiryhmiin, toimittajan tallentamiin yhteys- ja muihin tietoihin. Toimittajan älypuhelimien laite-etsintä suurella todennäköisyydellä vaarantaa suoraan tai vähintään välillisesti yhden tai useamman lähteen lähdesuojan. Sama koskee myös tietokonetta.

Nykyinen pakkokeinolaki tai mietinnön ehdotus uudeksi 29 a §:ksi ei turvaa riittäväällä tavalla lähdesuojaa ottaen huomioon esimerkiksi korkeimman oikeuden edellä viitatuilla tuoreilla lähdesuojaa käsitelleillä ratkaisilla.

Älypuhelimien omat suojausmekanismit eivät riitä turvaamaan älypuhelimien tietoja, erilaisia viestejä tai dataa toimituksen ulkopuoliselta puuttumiselta, mikäli laitteeseen tehdään laite-etsintä. Esitutkintaviranomaisilla on jo nyt saatavilla älypuhelimien suojausten purkamiseen tarkoitettuja laitteita. Niitä tarjoaa muun muassa israelilainen Cellebrite (www.cellebrite.com). Näillä kehittyvillä purkulaitteilla on kyvykyys avata kriittistä toimituksellista tietoa sisältäviä älypuhelimia. Sama koskee myös tietokoneita.

Muutosehdotus mietinnön jatkovalmisteluun

Lähdesuojan turvaamiseksi tulisi pakkokeinolakiin kirjata, että laite-etsinnän suorittamisesta päättää aina etukäteen tuomioistuin soveltaen korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön vahvistamia ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:n periaatteita.

9. Lausuntonne pakkokeinolain 9 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

-

10. Lausuntonne pakkokeinolain 10 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

-

11. Lausuntonne pakkokeinolain 11 luvun muuttamista koskevista ehdotuksista perusteluineen

-

12. Lausuntonne oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 16 §:n muuttamisesta perusteluineen

-

13. Lausuntonne rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä annetun lain 16 §:n muuttamisesta perusteluineen

-

14. Lausuntonne rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Pohjoismaiden välillä annetun lain 13 §:n muuttamisesta perusteluineen

-

15. Lausuntonne rikostorjunnasta Tullissa annetun lain 3 luvun 19 §:n muuttamisesta perusteluineen

-

16. Lausuntonne rikostorjunnasta Rajavartiolaitoksessa annetun lain 31 ja 58 §:n muuttamisesta perusteluineen

-

17. Lausuntonne tutkintavankeuden vaihtoehtona määrättyjä valvontatoimia koskevan puitepäätöksen lainsäädännön alaan kuuluvien säännösten kansallisesta täytäntöönpanosta ja puitepäätöksen soveltamisesta annetun lain muuttamisesta perusteluineen

-

18. Lausuntonne sellaisista mahdollisista pakkokeinoja koskevan lainsäädännön muutostarpeista, joita mietinnössä ei ehdoteta

-

Huhtanen Ismo
Uutismedian liitto